"द्राक्षाचन्दनपद्मानि मुस्ता तिक्ताम्रतापि च।
धात्री वालमुशीरञ्च लोध्रेन्द्रयवपर्पटाः॥
परूषकं प्रियङ्गुश्च यवासो वासकस्तथा।
मधुकं कुलकं वापि किरातो धान्यकं तथा॥
एषां क्वाथो निहन्त्येव ज्वरं पित्तसमुत्थितम्।
तृषां दाहं प्रलापञ्च रक्तपित्तं भ्रमं क्लमम्॥
मूर्च्छां छर्द्दिं तथा शूलं मुखशोषमरोचकम्।
कासं श्वासञ्च हृल्लासं नाशयेन्नात्र संशयः॥"
इति महाद्राक्षादिक्वाथः॥
"सचितो निशि पर्य्युषितः प्रातर्धन्याकतण्डुल-
क्वाथः।
पीतः शमयत्यचिराद्दन्तर्द्दाहं ज्वरं पैत्तम्॥"
इति धन्याकक्वाथः॥
"अम्बताया हिमः प्रातः सचितः पैत्तिकज्वरम्।
वासायाञ्च तथा कासरक्तपित्तज्वरान् जयेत्॥"
इति अम्बतावासाक्वाथौ॥
"गुडूची भूमिनिम्बञ्च वालं वीरणमूलकम्।
लघुमुस्तं त्रिवृद्धात्री द्राक्षा वासा च पर्पटः॥
एषां क्वाथो हरत्येव ज्वरं पित्तकृतं हतम्।
सोपद्रवमपि प्रातर्निपीतो मधुना सह॥"
इति गुडूच्यादिक्वाथः॥
"पलाशस्य वदर्य्या वा निम्बस्य मृदुपल्लवैः।
अम्लपिष्टैः प्रलेपोऽयं हन्याद्दाहयुतं ज्वरम्॥
उत्तानसुप्तस्य गभीरताम्र-
कांस्यादिपात्रे निहिते च नाभौ।
शीताम्बुधारा बहुला पतन्ती
निहन्ति दाहं त्वरितं ज्वरञ्च॥
पथ्यां तैलघृतक्षौद्रैर्लिहन् दाहज्वरापहा।
कासास्रक्पित्तवीसर्पश्वासान् हन्ति वमीनपि॥"
तैलघृतक्षौद्रैरित्यत्र न समुच्चयः तेन केवलेन
क्षौद्रेणापि लिह्यात्।
"काञ्जिकार्द्रपटेनावगुण्ठनं दाहनाशनम्।
अथ शीतक्रमुखिन्नशीतलीकृतवाससा॥
द्राक्षामलककल्केन कवलोऽत्र हितो मतः।
पक्वदाडिमबीजैर्वा धन्याकल्केन च क्वचित्॥"
इति कवलः॥ धन्यात्र धान्याकम्॥ *॥
अथान्नमाह।
"दाहवन्मर्दितं चामं निरम्लं तृषयान्वितम्।
शर्करामधुसंयुक्तं पाययेल्लाजतर्पणम्॥"
लाजतर्पणं लाजशक्तुरूपतर्पणम्। सन्तर्पण-
स्वरूपमुक्तं सामान्यज्वरचिकित्सायाम्।
"मुद्गयूषौदनो देयः सितया पैत्तिके ज्वरे॥
हर्म्ये शुभ्रासङ्काशे शशाङ्ककरशीतले।
मलयोदकसंसिक्ते सुप्यात् पित्तज्वरी नरः॥
हारावलीचन्दनशीतलानां
सुगन्धपुष्पाम्बरभूषितानाम्।
नितम्बिनीनां सुपयोधराणा-
मालिङ्गनञ्चाशु हरन्ति दाहम्॥
आह्लादञ्चास्य विज्ञाय ताञ्च स्त्री रमयेत् पुनः।
हितञ्च भोजयेदन्नं न हितं सुरतं महत्॥
वाप्यः कमलहासिन्यो जलयन्त्रगृहाः शुभाः।
नार्य्यश्चन्दनदिग्धाङ्ग्यो दाहदैन्यहरा मताः॥
इति पित्तज्वराधिकारः।" इति भावप्रकाशे
मध्यखण्डे प्रथमभागः॥ *॥
पित्तश्लेष्मज्वरनाशकौषधं यथा,—
"गुडूचीपद्मकारिष्टधन्याकं रक्तचन्दनम्।
पित्तश्लेष्मज्वरच्छर्द्दिदाहतृष्णान्नमग्निकृत्॥"
इति गारुडे १८८ अध्यायः॥
(अस्य सलक्षणचिकित्सितान्यपराणि यथा,—
"मूर्च्छा दाहो भ्रममदंतृषावेगतीक्ष्णोऽतिसार-
स्तन्द्रालस्यं प्रलपनवमिः पाकताम्रोष्ठवक्त्रे।
स्वेदः श्वासो भवति कटुकं विङ्गलत्वं क्षुधा वा
एतैर्लिङ्गैर्भवति मनुजे पैत्तिको वै ज्वरस्तु॥
रोध्रोत्पलाम्रतलता कमलं सिताढ्यं
तत्सारिवासहितमेव हि पाचनेषु।
निःक्वाथ्य पानमति चाशु निहन्ति पित्तं
पित्तज्वरप्रशमनं प्रकरोति पुंसाम्॥
क्वथितं तण्डुलपयसा शक्राङ्ककटुरोहिणीसहि-
तम्।
क्वाथं यष्टीमधुना विनाशनं पित्तज्वराणान्तु।
इरालभावासकपर्पटानां
प्रियङ्गुनिम्बैः कटुरोहिणीनाम्।
किराततिक्तं क्वथितं कषायं
सशर्करार्द्धं क्वथितञ्च पाचनम्॥
सदाहपित्तज्वरमाशु हन्ति
तृष्णाभ्रमं शोषविकारयुक्तम्।
एकोऽपि वै पर्पटको वरिष्ठः
पित्तज्वराणां शमनाय योग्यः।
तस्मात् पुनर्नागरबालकाढ्यः
सिंहो यथा कङ्कटके प्रवृत्तः॥
नागरोशीरमुस्ता च चन्दनं कटुरोहिणी।
धान्यकानां क्वाथ एव पित्तज्वरविनाशनः॥
अम्बतापर्पटोधात्री क्वाथः पित्तज्वरं हरेत्।
सितारग्वधयोर्वापि काश्मर्य्याश्चाथ वा पुनः॥
द्राक्षापर्पटकं तिक्ता पथ्यारग्वधमुस्तकैः।
क्वाथस्तृषाभ्रमदाहयुक्तपित्तज्वरापहः॥
विदारिका रोध्रदधित्थकानां
स्याम्रातुलुङ्गस्य च दाडिमानाम्।
यथानुलोमेन च मूलपत्रं
निहन्ति तृड्दाहसमूर्च्छनञ्च॥
उत्तानस्य प्रसुप्तस्य कांस्यं वा ताम्रभाजनम्।
नाभौ निधाय धाराम्बुशीतदाहनिवारणम्॥
रम्यारामाकुचभरनमितालिङ्गनं चेष्टसङ्गं
अत्यायामं सुनिवरगदितं शीतलं सेवनं स्यात्।
शुभ्राम्भोजं मलयजसलिलासिक्तसंशीतवासो
मुक्ताहारो विशदसतुहिनं कौमुदी या सुखाय॥
एभिर्हन्ति हततरनिभं मानुषाणान्तु पित्तं
दाहं शोषं क्लममपि तथा तृड्भ्रमं मूर्च्छनञ्च।
एतैर्योगैर्भवति नितरां पित्तदाहस्य शान्ति-
र्योग्या चैव प्रभवति सदा सत्क्रिया श्रीमताञ्च॥
यदि जिह्वा गलतालुशोषो वै मनुजस्य च।
केशरं मातुलुङ्गस्य मधुसैन्धवसंयुतम्।
पेष्यमाणं तालुलेपः सद्यः पित्ततृषापहः॥"
इति पित्तज्वरचिकित्सा॥ *॥

पित्तद्रावी, [न्] पुं, (पित्तं द्रावयतीति। द्रु+णिच्+णिनिः।) मधुरजम्बीरः। इति राजनिर्घण्टः॥
पित्तरक्तं, क्ली, (पित्तसंसृष्टं रक्तमिति मध्यपदलोपी समासः।) रोगविशेषः। तत्पर्य्यायः। रक्तपित्तम् २ पित्तासृम् ३ पित्तशोणितम् ४। इति राजनिर्घण्टः॥ अस्य विवरणं रक्तपित्तशब्दे द्रष्टव्यम्॥
पित्तलं, क्ली, (पित्तं तद्वर्णं लातीति। ला+कः।) धातुविशेषः। पितल इति भाषा॥ (यथा, वैद्यकरसेन्द्रसारसंग्रहे जारणमारणाधिकारे।
"पित्तलञ्च तथा कांस्यं ताम्रवन्मारयेद्भिषक्।
ताम्रवच्छोधनं तेषां ताम्रवद्गुणकारकम्॥")
तत्पर्य्यायः। आरकूटम् २ रीतिः ३ पतिकावेरम् ४ द्रव्यदारु ५। इति जटाधरः॥ रीती ६। इति शब्दरत्नावली॥ मिश्रम् ७। इति रत्नमाला॥ आरः ८ राजरीतिः ९ ब्रह्मरीतिः १० कपिला ११ पिङ्गला १२। इति भावप्रकाशः॥ क्षुद्रसुवर्णः १३ सिंहलम् १४ पिङ्गलकम् १५ पीतलकम् १६ लोहितकम् १७ पिङ्गललोहम् १८ पीतकम् १९। रीतिकायुगलगुणाः। तिक्तत्वम्। शीतलत्वम्। रसे लवणत्वम्। शोधनत्वम्। पाण्डुवातक्रमिप्लीहपित्तनाशित्वञ्च।
"शुक्लाः स्निग्धा मृदुः शीता सुरङ्गा सूत्रपत्रिणी।
हेमोपमा शुभा स्वच्छा जात्या रीतिः प्रकी-
र्त्तिता॥"
इति राजनिर्घण्टः॥
"रीतिरप्युपधातुः स्यात् ताम्रस्य यसदस्य च।
पित्तलस्य गुणा ज्ञेया स्वयोनिसदृशा जनैः॥
संयोगस्य प्रभावेण तस्यान्येऽपि गुणाः स्मृताः।
रीतिकायुगलं रूक्षं तिक्तञ्च लवणं रसे।
शोधनं पाण्डुरोगघ्नं क्रमिघ्नं नातिलेखनम्॥"
इति भावप्रकाशः॥ *॥
भूर्जपत्रम्। इति शब्दमाला॥ (बाहुल्येन पित्तमस्त्यस्येति। पित्त+"सिध्मादिभ्यश्च।" ५।२।१७। इति लच्।) पित्तयुक्ते, त्रि। इति मेदिनी। ले, ११४॥ (पित्तवृद्धिकरे च। यथा, सुश्रुते सूत्रस्थाने। ४५ अध्याये।
"सचारं पित्तलं कौपं श्लेष्मघ्नं दीपनं लघु॥"
यथा च माधवकरधृतरुग्विनिश्चयसंग्रहे पाण्डुधिकारे।
"पाण्डुरोगी तु योऽत्यर्थं पित्तलानि निषेवते।
तस्य पित्तमसृङ्मांसं दग्ध्वा रोगाय कल्पते॥")
पित्तला, स्त्री, (पित्तल+टाप्।) तोयपिप्पली। इति मेदिनी। ले, ११४॥
पित्तारिः, पुं, (पित्तानामरिर्नाशकः।) पर्पटः। लाक्षा। वर्व्वरम्। इति राजनिर्घण्टः॥
पित्र्यं, क्ली,(पितरो देवता अस्येति। पितृ+"वायृतुपित्रुषसो यत्।" ४।२।३१। इति यत्। "रीडृतः।" ७।४।२७। इति रीङादेशश्च। पितृदेवताकदानीयत्वादस्य तथात्वम्।) मधु।